

ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

РИБАЧОК СВІТЛАНА МИХАЙЛІВНА

УДК 821.111:81'42:001.4:33:808.51

**ТЕРМІНОЛОГІЧНА ЛЕКСИКА ЯК ЗАСІБ КОГЕЗІЇ
АНГЛОМОВНОГО ЕКОНОМІЧНОГО ТЕКСТУ**

Спеціальність 10.02.04 – германські мови

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня

кандидата філологічних наук

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі іноземних мов для гуманітарних факультетів Львівського національного університету імені Івана Франка Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник : доктор філологічних наук, професор
КУСЬКО КАТЕРИНА ЯКІВНА,
Львівський національний університет
імені Івана Франка,
професор кафедри іноземних мов
для гуманітарних факультетів

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
ЗАЦНИЙ ЮРІЙ АНТОНОВИЧ,
Запорізький національний університет,
завідувач кафедри теорії та практики перекладу

кандидат філологічних наук, доцент
АНДРЕЙЧУК НАДІЯ ІВАНІВНА,
Національний університет “Львівська політехніка”,
завідувач кафедри прикладної лінгвістики

Провідна установа: Київський національний лінгвістичний університет,
кафедра граматики та історії англійської мови,
Міністерство освіти і науки України, м. Київ

Захист відбудеться “16” квітня 2005 р. о 13 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 17.051.02 Запорізького національного університету (69063 м. Запоріжжя, вул. Жуковського, 66, корпус 2, ауд. 230).

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Запорізького національного університету за адресою: 69063 м. Запоріжжя, вул. Жуковського, 66.

Автореферат розіслано “15” березня 2005 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л.І.Кучеренко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Загальна спрямованість сучасного мовознавства на дослідження комунікативних і когнітивних засад мовленнєвої діяльності, на вивчення функціональної сторони семіотичних одиниць, на дослідження фактів мови та їх реалізації в мовленні передбачає розгляд термінологічної лексики під кутом зору науково-практичної та професійної діяльності людини, однієї із форм реалізації якої є текст.

Стійка тенденція до вивчення тексту в когнітивно-комунікативному аспекті зумовила його розгляд невіддільно від дискурсу – комунікативної ситуації, події, що інтегрує його з такими складовими, як адресант і адресат, мотив, момент і місце мовлення, а також культура мовлення (Н. Арутюнова, В.Бурбело, Т. ван Дейк, Ю. Караулов, І. Колегаєва, К. Кусько, М. Полюжин, І.Смуцинська, І. Шевченко, К. Серажим, Ф. Корніш, Д. Шифрін, Д. Таннен).

Сучасні наукові розвідки, будучи зорієнтованими на розгляд тексту як цілісного (холістичного) мовленнєвого утворення та характеризуючись спробами виявити залежність його внутрішньомовної організації від когнітивно-комунікативних чинників (соціальних, психологічних, прагматичних, етнокультурних) його конституювання, суттєво змінюють підхід до вивчення категоріальних ознак тексту в ракурсі його дискурсної природи (К.Кусько, О. Селіванова, М. Філіпс, Б. Джонстоун та інш.). Особливої ваги набуває в цьому відношенні вивчення закономірностей функціонування термінологічної лексики, а саме: реалізації її структурно-семантичного (М.Глушко, І. Квітко, Т. Кияк, Е. Скороходько) і когнітивно-інформаційного потенціалу в різножанрових наукових текстах (Т.Скоп'юк, Б. Шуневич, В.Флуд, К. Гатакеяма), комунікативних засад термінологічної номінації (Т.Журавльова, Дж. Браун, Р. Клоуз, Г. Фелбер) і термінологічної репрезентації комунікативних стратегій наукових текстів (Е.Скороходько, Н. Литвиненко), а також вивчення цієї лексики у зв'язку з певним дискурсом як етносоціокультурним середовищем спілкування (І. Колегаєва, Т. Радзівська, В.Чернявська та ін.).

Оскільки довгий час вивчення категоріальних ознак тексту здійснювалося в лінгвістиці у відриві від дискурсу (І. Гальперін, В. Кухаренко), у дисертації робиться спроба виявлення ролі термінологічної лексики у процесі реалізації нею текстово-дискурсних ознак когезії та когерентності на матеріалі англо-мовних фахових текстів з економіки, що прямо корелюється з когнітивно-комунікативною парадигмою сучасного мовознавства.

Необхідність проведення такого дослідження зумовлена також активізацією інтересу науковців до основних лінгвістично релевантних параметрів економіки як фахової дисципліни у зв'язку з інтегративними інформаційними процесами в суспільстві. Об'єктом вивчення вже були окремі сфери економічної науки (зокрема, кредитно-банківська справа (О. Дуда), ринкові взаємини (З. Куделько),

фінанси (О. Лотка), бізнес (Л. Науменко), маркетинг (О. Гутиряк), проте з огляду на певну складність вербальної репрезентації економічних знань питання щодо їхнього змісту, системної (само)організації, засобів вираження тощо потребують подальших наукових розвідок.

Актуальність роботи визначається, таким чином, проблемним характером теми і полягає в потребі здійснення комплексного аналізу термінологічної лексики сфери економіки сучасної англійської мови як такої, що є “постачальником” економічних термінів для багатьох природних мов. У зв’язку з цим виникає низка питань, з’ясування яких має здійснюватися з урахуванням сучасного стану лінгвістичної думки. По-перше, вивчення термінологічної підсистеми сфери економіки зумовлюється загальною спрямованістю сучасного мовознавства на дослідження комунікативних і когнітивних аспектів функціонування мовних одиниць. По-друге, хоча терміносистема економіки неодноразово ставала об’єктом уваги науковців на матеріалі різних мов, проте текстокогезійні властивості відповідних термінів ще не були предметом спеціального аналізу. По-третє, незважаючи на певні успіхи лінгвістики в розробці прагмасемантичної проблематики економічних термінів, спеціальних праць, присвячених їх комунікативно-функціональним властивостям, на сьогоднішній день усе ще недостатньо. Питання про те, яким чином інтегративні процеси в сучасному інформаційному суспільстві впливають на лінгвальну репрезентацію фахового знання, як воно адаптується в різних дискурсивних режимах і в текстах різної цільової спрямованості, які інтра- та екстралінгвальні чинники зумовлюють вибір засобів їх аранжування тощо, усе ще залишаються відкритими.

Зв’язок роботи з науковими темами. Дисертацію виконано в межах таких наукових тем: “Дискурс іноземних мов на гуманітарних факультетах університетів: вербальна та екстравербальна реалізація” (затверджено МОН України, протокол № 1/9-139 від 20.03.2003, держреєстрація № ІГ-127Б, код 2201020); “Лінгводидактична організація навчального процесу з іноземних мов на гуманітарних факультетах вузів” (держбюджетна тема ІГ-21Б, код 0100V001459).

Метою дослідження є встановлення особливостей термінологічної лексики як засобу когезії англійськомовних економічних текстів шляхом визначення її формальних, когнітивно-семантичних і комунікативно-функціональних властивостей.

Окреслена мета передбачає виконання таких основних **завдань**:

- теоретично узагальнити лінгвістичну сутність когезії та когерентності під кутом зору когнітивно-комунікативної парадигми знання;
- розкрити лінгвокогнітивний механізм реалізації когезії в текстово-дискурсивному просторі;
- визначити когезійний потенціал термінологічної лексики в англійськомовному економічному дискурсі;

- з'ясувати когезійні властивості термінологічної лексики сфери економіки в синтаксичному, семантичному та функціональному аспектах;
- встановити прагматично зумовлені особливості функціонування термінів у різножанрових економічних текстах;
- розглянути шляхи і способи впливу соціодискурсивних чинників та глобалізаційних тенденцій на процеси трансферу інформації в економічному дискурсі.

Об'єктом дослідження є термінологічна лексика сучасних англомовних економічних текстів.

Предметом дослідження є когезійні властивості термінологічної лексики сфери економіки, зумовлені лінгвокогнітивними та лінгвопрагматичними чинниками її функціонування в різножанрових текстах.

Матеріалом дослідження є текстова вибірка із сучасної англомовної наукової, науково-популярної та навчальної літератури з економіки загальним обсягом 750.000 слововживань, а також 18 лексикографічних джерел.

Методика дослідження. Робота базується на комплексному підході до інтерпретації мовних і мовленнєвих явищ, що передбачає використання установлених і новітніх методів дослідження тексту й дискурсу – описово-аналітичного, семантико-функціонального, соціолінгвістичного, концептуального й дискурс-аналізу. Описово-аналітичний метод дає можливість проаналізувати когезійні властивості мовних засобів, семантичний і функціональний – термінологічної лексики, а контекстуально-інтерпретаційний та зіставний – вивчити шляхи і способи функціонування термінів у різножанрових економічних текстах. Соціолінгвістичний метод дозволяє виявити вплив глобалізаційних тенденцій у процесах трансферу інформації в економічному дискурсі. Концептуальний аналіз сприяє поглибленому вивченню ролі й місця когнітивно-семантичних факторів у когезійній організації дискурсу. Дискурсний аналіз є необхідним для опису комунікативно-прагматичних передумов творення й використання економічного тексту. В роботі також частково використані прийоми дидактичного експерименту та кількісних підрахунків.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше на матеріалі англомовних текстів з економічної тематики був здійснений аналіз реалізації когезійно-когерентного потенціалу термінологічної лексики в аспекті її структурних, семантичних, прагматичних та дискурсивних особливостей. Новим є застосування комунікативно-когнітивного підходу до виявлення дискурсивної природи механізмів когезії. Уперше здійснено спробу репрезентації галузі економічних знань на когнітивних засадах.

Теоретична значущість дисертації полягає в тому, що результати проведеного аналізу когезійних властивостей термінологічної лексики у сфері економіки може і має сприяти поглибленню й розширенню епістемічних надбань у галузі когнітивної та соціолінгвістики, дискурсознавства, лінгвокультурології,

лексикографії тощо. Для германського мовознавства певного значення набуває теоретико-методологічний аналіз поглядів зарубіжних і вітчизняних науковців на феномен терміна, а також на когнітивно-дискурсивні засади терміносистеми сучасної англійської мови в цілому та на її економічну підсистему зокрема, що має певну релевантність для лінгвопоетики, лексикології, теоретичної граматики. З іншого боку, отримані в роботі результати можуть послужити основою для когнітивно-дискурсивних розвідок аналогічних чи споріднених явищ в інших германських мовах.

Практичне значення роботи зумовлюється можливістю використання її теоретичних положень, висновків і результатів у нормативних курсах лексикології (розділи "Семасіологія", "Розвиток лексичної системи", "Лексикографія", "Термінознавство"), теоретичної граматики ("Лінгвістика тексту"), стилістики ("Семантика тексту", "Стилістика тексту") сучасної англійської мови, при підготовці спецкурсів "Основи теорії мовної комунікації", "Інтерпретація тексту", написанні курсових і дипломних робіт філологічного спрямування, а також у практиці викладання англійської мови на економічних факультетах вищих навчальних закладів, при укладанні галузевих термінологічних словників.

Особистий внесок здобувача. Усі результати дослідження є наслідком самостійної роботи здобувача.

Апробація основних положень і результатів дослідження проводилася на міжнародних наукових конференціях "Іноземні мови сьогодні і завтра" (Тернопіль, 1999), "Сучасні проблеми термінології та термінографії" (Київ, 2000), "Мова і культура" (Київ, 2002; 2003), "Лінгвістика та лінгводидактика на зламі століть: питання теорії та практики" (Львів, 2004); на національних конференціях 5th TESOL UKRAINE "Language Teaching: Classroom, Lab and Beyond" (Львів, 2000), 7th TESOL UKRAINE "Exploring EFL Challenges with TESOL Community" (Хмельницький, 2002); на регіональній конференції "Лінгво-дидактичний плюралізм навчального процесу з іноземних мов у вищих навчальних закладах" (Тернопіль, 1999) і наукових семінарах з дискурсознавства у Львівському національному університеті ім. Івана Франка.

Публікації. Основні положення дисертації відбито у розділах двох колективних монографій, чотирьох статтях, виданих у фахових збірниках наукових праць, а також у п'яти публікаціях тез наукових конференцій.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів загальних висновків, списку використаних джерел та додатку. Загальний обсяг роботи – 213 сторінок, обсяг основного тексту – 172 сторінок, список літератури включає 310 позицій. У додатку подано англо-український економічний словник.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

Розділ 1 (“Проблеми когезії тексту та термінології в сучасних лінгвістичних студіях”) присвячено узагальненню лінгвістичної сутності когезії та когерентності в текстово-дискурсивному просторі, опису лінгвокогнітивних та лінгвопрагматичних механізмів реалізації когезії в дискурсі, а також теоретико-методологічному аналізу термінології в контексті лінгвокреативної діяльності людини.

У сучасних лінгвістичних студіях дискурс і текст є центральними поняттями (Ф. Бацевич, А. Белова, О. Селіванова, П. Серію, Ю. Степанов, Т. Радзієвська та ін.), проте демаркаційна лінія між ними чітко не окреслена. У нашому розумінні вони є різними модусами існування мови, співвідносячись між собою як загальне й часткове. Дискурс є когнітивно-комунікативним середовищем, у якому втілюються всі суттєві досягнення (епістемічні, фахові, професійні, етноспецифічні, психологічні, культурно-мовленнєві тощо) певної лінгвокультурної спільноти в певній галузі діяльності (І. Бехта, О. Воробйова, О. Ільченко, В. Карасик, К. Кусько, М. Макаров, З. Тураєва та ін.), що матеріалізується у вигляді висловлення, надфразової єдності та тексту.

Діалектика взаємовідношень між обома лінгвістично релевантними феноменами полягає в тому, що дискурс включає в себе текст, а текст включається в дискурс (як одна з його матеріальних форм). У такий спосіб текст постає як дискретна єдність двомірного порядку: з одного боку, він є найвищою одиницею в ієрархії мовних рівнів, а з іншого, – готовим продуктом мовленнєвої діяльності. Інтегративним моментом дискурсу й тексту є їх конститутивне підґрунтя: вбираючи в себе певні екстра- та інтралінгвальні чинники, обидва вони базуються на відображенні процесів лінгвосоціокультурного обміну та результатів емпіричного досвіду суб’єктів мовленнєвої взаємодії, що є необхідним для досягнення конкретних цілей у конкретних ситуаціях спілкування.

Таке розуміння феноменів “дискурс” і “текст” зумовлює необхідність вивчення текстової реальності не тільки з точки зору конструктивного, пропозиційного та інтенціонального змісту повідомлюваного або його конститутивних детермінант (соціальних, психологічних, культурних тощо), але й ставить питання про шляхи і способи творення когнітивно-комунікативної цілісності (когерентності, холістики), без якої текст не може бути текстом.

Когерентність забезпечується співвіднесеністю системи текстових структур з його внутрішньою когезією, з лінгводискурсивною компетенцією, фаховими знаннями комунікантів (індивідуальними, колективними, етнокультурними) та забезпечується ієрархічністю системи мовних форм і самого тексту, який є продуктом відповідним чином організованої комунікативної ситуації. Когезія – це текстово-дискурсивна категорія, що забезпечує передачу інформації в дискурсі шляхом взаємодії системи взаємопов’язаних і -зумовлених елементів у комплексі їх структурних, семантичних, когнітивних і функціональних параметрів.

Когерентність і холістика тексту детермінуються когезійними властивостями мовних одиниць, що актуалізуються в мовленні, специфікою мовленнєвого жанру, що належить до певного дискурсу, ідіостильовими чинниками та мовними формами, що є носіями відповідних когезійних засобів. Лінгвальна оболонка когезійних маркерів, виявляючи значний логіко-семантичний потенціал, зумовлюється інформаційним статусом структури, способом і місцем її локалізації в дискурсивному середовищі, а також концептуальними характеристиками мовних форм – засобів орієнтації адресата в науковій картині світу, що є передумовою формування чи зміни його знань та уявлень стосовно об'єкта рефлексії на різних етапах процесу декодування фахової інформації.

Когезійні властивості термінологічних одиниць реалізуються в єдності їх структурно-граматичних, когнітивно-семантичних та комунікативно-функціональних параметрів, конструктивною матрицею яких виступає когезійний фрейм. Термінали останнього заповнюються даними про синтаксичні, лексико-семантичні, функціональні властивості мовної одиниці. Останні створюють базу для тактико-стратегічного аранжування фахової (економічної) інформації у вигляді цілісного текстового утворення.

Когезійні стратегії спираються на усталений комплекс актуалізаторів прагматичного потенціалу мовних одиниць, що сприяють реалізації глобальної телеології фахової комунікації. Когезійні тактики, навпаки, мають чітко виражену прив'язку до поточних завдань повідомлення та діють у рамках конкретної текстової структури задля реалізації авторської прагматики.

Зумовлюючи вибір термінологічних одиниць та відбір дискурсивно релевантних засобів зв'язку, тактико-стратегічні чинники виступають у такий спосіб провідними принципами текстотворення, сприяючи наведенню опцій у науковому картуванні світу. При цьому порціонування фахової інформації та співвідношення понятійних змістів, втілених у термінологічній лексиці, задаються когезійними зв'язками, що є основою концептуальної єдності тексту / дискурсу.

Концептуальна модель дискурсу являє собою цілісну структуру в сукупності інтра- й екстралінгвальних чинників її організації та динаміки функціонування. Наявність концептуальної моделі забезпечує необхідний референційний, інформаційний та інтерпретаційний базис локальної та глобальної когезії дискурсу. Дискурс слід вважати когерентним, якщо адресат може сконструювати або активізувати відповідну гіпотетичну комунікативну ситуацію (чи її фрагмент), в якій цей дискурс породжується.

Основні принципи й закономірності творення холістики фахового тексту корелюються з лексико-семантичними засобами, оскільки саме останні визначають характер репрезентації наукової картини світу, яка є результатом пошуково-пізнавальної діяльності людини і в якій чільне місце посідають логічні операції (дедукція, індукція, умовивід та ін.), що, як відомо, базуються на

певним чином упорядкованій системі зв'язків. Серед лексичних засобів когезійного зв'язку фахового тексту, що репрезентує результати лінгвокогнітивної обробки інформації, яку людина отримує в ході пізнання, особливе місце належить термінологічній лексиці. Вона слугує важливим інструментом актуалізації відношень тотожності, протилежності, включення, частини й цілого, класу і множини тощо, а також засобом темпорального, просторового чи каузального аранжування когерентності тексту.

Актуальність термінологічної проблематики в мовознавстві ХХ-ХХІ ст. зумовлює необхідність її розгляду під кутом зору когнітивного, комунікативного, функціонального та антропоцентричного підходів. Ці підходи дозволяють визначати термін як мовний знак, що репрезентує поняття метамови певної фахової сфери, яке включено до відповідної галузі знань і характеризується системністю, інформативністю, моносемічністю (Т. Кияк, В. Лейчик, Е. Скороходько). Загальновизнаною дистинктивною відмінністю терміна від не-терміна є його фаховість – позначення науково окресленого й чітко сформульованого поняття як елемента певної галузі знання.

Попри те, що терміни формують субмову певної галузі фахової комунікації, вони, однак, не обмежуються науковою, технічною чи комерційною сферами вживання.

Економічний термін – це феномен, що привертає увагу та інтерес кожного – від звичайного споживача, на якого щоденно спрямовано потік інформації економічного змісту, до осіб, які професійно чи інтелектуально вживають цю термінологію. У такий спосіб економічний термін стає невід'ємною складовою економічного дискурсу, в якому відбуваються процеси й результати лінгвосоціокультурної взаємодії суб'єктів економічної діяльності з метою досягнення фахових і комунікативних цілей, що знаходить відображення в конкретному продукті цієї взаємодії – економічному тексті.

У **другому розділі** (“Когезійні властивості термінологічної лексики в англomовному економічному тексті”) досліджується когезійний потенціал економічної термінології та його реалізація на лексико-семантичному й синтаксичному рівнях, розглядається термінологічна значущість загальновживаної та наукової лексики, визначаються семантико-функціональні особливості економічної терміносистеми у зв'язку з творенням нею когерентності тексту.

Термін є ключовим (концептуальним, номінативним, тематичним, інформативним) когезійним компонентом текстів фахової комунікації. Когезія економічного тексту характеризується багатогранністю й -аспектністю та реалізується комплексом домінуючих і факультативних термінологічних когезійних засобів (ТКЗ). Останні становлять собою конструктивні одиниці економічного тексту, що мають характеристики терміна чи проформи, можуть змінюватися структурно й передавати інформацію певного фахового змісту.

Із урахуванням системо- й текстозумовлених властивостей економічних термінів у роботі виділено й описано такі їх типи: терміни на позначення базових понять економіки (capital, market, money), терміни на позначення спеціальних понять економіки (capital accounts, debenture capital, money market fund), економетричні терміни (single-equation regression, matrix, coefficient), терміни “неекономічних” галузей знання (environment, law, political forces), міжгалузеві терміни-омоніми (model, operation, data) та загальнонаукові слова, що в когезійних кореляціях з економічними термінами передають фахову інформацію (framework, aspect, phenomenon).

Домінуючі термінологічні когезійні засоби складають термінологічні ряди, термінологічні мережі та термінологічне поле. Когезію термінополя економічного тексту забезпечує термінологічна мережа, основу якої утворюють термінологічні ряди домінуючих когезійних засобів. Факультативні ж засоби, також передаючи інформацію певного фахового змісту, здійснюють когезію в окремо взятому фрагменті тексту. Продуктивними когезійними засобами економічного тексту є також і ТС, у структурі яких один або більше компонентів виявляють когезійні властивості.

Когезія забезпечує передачу та обмін інформації в текстах фахової комунікації на основі цілеспрямованої взаємодії термінологічної, загальнонаукової та загальнонавчаної лексики. Дискурсивну цілісність структурно-семантичної організації економічного тексту значною мірою забезпечує термін як функціональний елемент, що, за визначенням, здатний здійснювати когезійну функцію.

Дискурсивна значущість когезійної функції в тексті полягає в тому, що саме термін об'єднує в номінативну конструкцію не лише термінологічні одиниці, а й загальнонаукові та загальнонавчані слова, позбавлені термінологічного статусу. Здійснення цієї функції уможливується завдяки усуненню первісного значення загальнонавчаного та/або загальнонаукового слова, що виявляється у звуженні його семантичного об'єму чи у виникненні нового значення, переорієнтованого на передачу інформації фахового змісту. Пор.: 1) *There are large differences in the share of wealth held abroad. The phenomenon has accounted for major reduction in real capital stock per worker in the regions with the most severe capital flight.* 2) *This distinction led to the famous Leontief Paradox in international trade and to the concept of Leontief multiplier. The latter can be explained as follows.*

Спираючись на загальнонавчану, загальнонаукову й термінологічну лексику, змістовий простір економічного тексту відтворює стійку модель своєї структурно-семантичної організації, яка спеціалізується на об'єктивації логічних зв'язків у сфері економіки. У такий спосіб механізм формування цілісності економічного тексту спирається на наступність у використанні загальнонавчаної, загальнонаукової та термінологічної лексики, а когнітивною основою цієї цілісності стає фреймова організація терміносистеми, що й забезпечує

необхідну референційну, інформаційну та інтерпретаційну базу локальної та глобальної когезії того чи іншого економічного тексту.

Організація економічного тексту становить собою дієвий засіб моделювання текстових і комунікативних ситуацій, що втілюють ідею наукового підходу до інтерпретації економічних явищ, вербальною базою реалізації яких є загальнонаукова лексика, яка в роботі групується як: 1) review of economic problem, 2) theoretical framework (empirical, econometric, statistical analysis), 3) conclusions. Кожна з цих груп репрезентує єдину схематизацію досвіду чи де-якого знання, що складає необхідну попередню умову здатності до розуміння тісно поєднаних між собою слів. Здійснення когезійної функції між цими групами слів у тексті корелюється зі структурно-логічним патерном його організації, що сприяє формуванню когнітивних схем мовного й позамовного досвіду.

Системна репрезентація фахових знань у дискурсі відбувається в межах концептосфери економічної галузі знань, яка конституюється сукупністю трьох концептуальних систем – “microeconomics”, “macroeconomics”, “business”, кожна з яких містить комплекс спадно структурованих знань про відповідні економічні явища, процеси, події. Так, “microeconomics” містить інформацію про такі тематичні прошарки економіки, як demand and supply, utility and costs, distribution, competition, “macroeconomics” – про income, fiscal policy, monetary policy, unemployment and inflation, а концептосистема “business” спеціалізується на епістемічному впорядкуванні економічних знань за напрямками forms of business organization, management і marketing. Проектуючись на рівень конкретного тексту, ці концептосистеми слугують водночас міцними опорами для його внутрішнього поділу на інформативно самодостатні блоки, що сприяє створенню ефективних систем зв'язку між конструктивними елементами тексту, тобто самоорганізації його локальної та глобальної когерентності.

Термін є ключовим (концептуальним, номінативним, тематичним, інфор-мативним) когезійним компонентом текстів фахової комунікації. Когезія еко-номічного тексту характеризується багатогранністю й -аспектністю та реалізу-ється комплексом домінуючих і факультативних термінологічних когезійних засобів (ТКЗ). Останні становлять собою конструктивні одиниці економічного тексту, що мають характеристики терміна чи проформи, можуть змінюватися структурно й передавати інформацію певного фахового змісту.

Із урахуванням системо- й текстозумовлених властивостей економічних термінів у роботі виділено й описано такі їх типи: терміни на позначення базових понять економіки (capital, market, money), терміни на позначення спеціаль-них понять економіки (capital accounts, debenture capital, money market fund), економетричні терміни (single-equation regression, matrix, coefficient), терміни “неекономічних” галузей знання (environment, law, political forces),

міжгалузеві терміни-омоніми (model, operation, data) та загальнонаукові слова, що в когезійних кореляціях з економічними термінами передають фахову інформацію (framework, aspect, phenomenon).

Домінуючі термінологічні когезійні засоби складають термінологічні ряди, термінологічні мережі та термінологічне поле. Когезію термінополя економічного тексту забезпечує термінологічна мережа, основу якої утворюють терміно-логічні ряди домінуючих когезійних засобів. Факультативні ж засоби, також передаючи інформацію певного фахового змісту, здійснюють когезію в окремо взятому фрагменті тексту. Продуктивними когезійними засобами економічного тексту є також і ТС, у структурі яких один або більше компонентів виявляють когезійні властивості.

Когезія забезпечує передачу та обмін інформації в текстах фахової комунікації на основі цілеспрямованої взаємодії термінологічної, загальнонаукової та загальнонавчаної лексики. Дискурсивну цілісність структурно-семантичної організації економічного тексту значною мірою забезпечує термін як функціональний елемент, що, за визначенням, здатний здійснювати когезійну функцію.

Дискурсивна значущість когезійної функції в тексті полягає в тому, що саме термін об'єднує в номінативну конструкцію не лише термінологічні одиниці, а й загальнонаукові та загальнонавчані слова, позбавлені терміно-логічного статусу. Здійснення цієї функції уможлиблюється завдяки усуненню первісного значення загальнонавчаного та/або загальнонаукового слова, що виявляється у звуженні його семантичного об'єму чи у виникненні нового значення, переорієнтованого на передачу інформації фахового змісту. Пор.: 1) There are large differences in the share of wealth held abroad. The phenomenon has accounted for major reduction in real capital stock per worker in the regions with the most severe capital flight. 2) This distinction led to the famous Leontief Paradox in international trade and to the concept of Leontief multiplier. The latter can be explained as follows.

Спираючись на загальнонавчану, загальнонаукову й термінологічну лексикону, змістовий простір економічного тексту відтворює стійку модель своєї структурно-семантичної організації, яка спеціалізується на об'єктивації логічних зв'язків у сфері економіки. У такий спосіб механізм формування цілісності економічного тексту спирається на наступність у використанні загальнонавчаної, загальнонаукової та термінологічної лексики, а когнітивною основою цієї цілісності стає фреймова організація терміносистеми, що й забезпечує необхідну референційну, інформаційну та інтерпретаційну базу локальної та глобальної когезії того чи іншого економічного тексту.

Організація економічного тексту становить собою дієвий засіб моделювання текстових і комунікативних ситуацій, що втілюють ідею наукового

підходу до інтерпретації економічних явищ, вербальною базою реалізації яких є загальнонаукова лексика, яка в роботі групується як: 1) review of economic problem, 2) theoretical framework (empirical, econometric, statistical analysis), 3) conclusions. Кожна з цих груп репрезентує єдину схематизацію досвіду чи де-якого знання, що складає необхідну попередню умову здатності до розуміння тісно поєднаних між собою слів. Здійснення когезійної функції між цими групами слів у тексті корелюється зі структурно-логічним патерном його організації, що сприяє формуванню когнітивних схем мовного й позамовного досвіду. **Розділ 3** (“Функціонування термінів у різножанрових економічних текстах”) присвячено вивченню лінгвопрагматичних особливостей функціонування термінів у науковому, науково-популярному, навчальному та довідковому економічних текстах, з’ясуванню ідіостильових і соціодискурсивних аспектів терміновикористання та їх впливу на процеси трансферу інформації в економічному дискурсі.

Як відомо, у межах того чи іншого дискурсу існують окремі мовленнєві жанри (М. Бахтін, Ф. Бацевич, Дж. Свейлз). Мовленнєві жанри, інтегровані у простір економічного дискурсу, вирізняються специфікою своєї телеології, тактиками та стратегіями, архітектонікою тощо, а також і способами реалізації когезійно-когерентного потенціалу термінологічної лексики. Дискурс не може розвиватися без прагматичної когезії – настанови адресанта і адресата на комунікативний реєстр, котрий опосередковує кооперативний результат комунікації, гармонізацію свідомості комунікантів, розуміння і взаємодію.

Лінгвопрагматичні засади функціонування термінологічної лексики значною мірою зумовлені жанровими особливостями текстів, комунікативними настановами, способами трансферу інформації, соціодискурсивною спрямованістю та індивідуальними авторськими інтенціями. При цьому когезійні стратегії творення різних за жанром економічних текстів спираються на системно заданий комплекс своїх актуалізаторів, використання яких можливе лише в певних констеляціях залежно від жанрово релевантних умов.

Використання фахової термінології в наукових економічних текстах зумовлюється можливістю й необхідністю динамічного накопичення та трансферу інформації, епістемічними й комунікативними потребами фахівців економічних галузей знання. Будучи пов’язаним із реалізацією інваріантних ознак терміна (системність, дефінітивність, інформативність, однозначність), кожний жанр існує в рамках певних дискурсивно окреслених норм і конвенціонально заданих настанов.

Плідними засобами когезійних стратегій наукових економічних текстів є вузькофахові економічні терміни, економетричні терміни, міжгалузеві терміни, терміни інших галузей, повні (6,2%) та варіативні (6,1%) лексичні повтори. Вживання термінів у синтаксично сильних позиціях початку й кінця (6,2%), паралельних синтаксичних структурах (2,5%), в інвертованих, радіальних,

послідовних і паралельних структурах пов'язано з їх високим комунікативним потенціалом, який уможлиблює значний прагматичний ефект використання термінологічної лексики як засобу когезії в наукових текстах.

Використання термінів у науково-популярних текстах спрямоване на реалізацію інформативних, просвітительсько-освітніх, емоційно-експресивних настанов цього жанру, а також на підтримку та збереження інтелектуального контакту з читачем. Для когезійних стратегій науково-популярних текстів характерна нерівномірність і неоднорідність дистрибуції термінів у структурі тексту, поступовість їх введення, вживання повних лексичних повторів (7,3%), дублетів, нетермінологічних еквівалентів, а також прийомів аналогізації та тропеїзації. Послідовність введення терміна співвідноситься із системністю, з поступовим розкриттям його місця в системі понять. Критерії відбору й умови функціонування термінів у науково-популярних текстах детермінуються інтенціональними настановами та гіпотетично оціненим рівнем фахової компетенції адресата.

Продуктивними втілювачами когезійних стратегій навчальних економічних текстів є повні (8%) та варіативні (4,5%) повтори термінів, повтори головних інформаційних характеристик дефініцій, описові пояснення наукових понять, заповнення синтаксично сильних позицій домінуючими фаховими термінами, композиційна парцеляція, візуальні засоби ілюстрації. Останні особливим чином сприяють забезпеченню цілісності та системності фахових знань, запам'ятовуванню й відтворенню навчального матеріалу.

Когезія довідкових текстів, телеологія яких спрямована на реалізацію принципів зручності, науковості, системності, доступності, реалізується як за зовнішніми ознаками (графічна спільність і послідовність термінів усередині алфавітного ряду), так і на основі внутрішніх зв'язків на макрорівні (відношення похідності при спільному корені в термінологічних гніздах, парадигматична співвідносність, тематична спільність). На мікрорівні (рівні словникової статті) експлікуються ієрархічні, таксономічні, синтагматичні та варіативні властивості терміна в його системогенних зв'язках з іншими лексичними одиницями.

Епістемічні потреби сучасного інформаційного суспільства вимагають нових шляхів і способів репрезентації наукової інформації. Традиційний підхід до термінологічного словника з позицій лексики вже не задовольняє умов і функцій комунікативної діяльності. У рамках когнітивно-дискурсного підходу термінотворення постає як когнітивний процес, пов'язаний з обробкою інформації, прагненням упорядкувати її в ментальному лексиконі, забезпечити за її допомогою пошук потрібних даних.

У роботі пропонуються нові підходи до укладання двомовного (англо-українського) економічного словника, в основу якого покладено фреймовий принцип. Такий словник повинен спиратися на концептуально зумовлені засади організації економічних знань і складатися із трьох розділів:

microeconomics, macroeconomics, business. Кожний розділ має містити відповідні топікальні рубрики, заповнені термінами в алфавітному порядку. На відміну від інших термінологічних словників (напр., за ред А. Анікіна, Д. Терехова, Л. Лозовського, Т. Кияка та ін.), фреймовий принцип подання зв'язків між економічними поняттями у структурі такого словника більш повно забезпечує цілісність і системність у репрезентації й витлумаченні економічних знань.

Спостереження над інтра- та екстралінгвальною специфікою терміновикористання в різножанрових економічних текстах свідчить, що для формування когезійних стратегій і тактик у тому чи іншому тексті комунікативно релевантними є ідіостильові та соціодискурсивні чинники.

Ідіостильова специфіка терміновикористання виявляється в такому вживанні окремих мовленнєвих явищ, які не є інгерентно властивими науковому тексту. Це стосується, зокрема, тропеїзації, діалогічного мовлення, використання прямої мови, жартів, прийомів мовної гри, наведення історичних фактів чи бібліографічних даних, а також надлінійної парцеляції, ієрархічної рубрикації, графічного чи оптичного маркування текстових сегментів. Нерідко ідіостильові фактори терміновикористання в економічному тексті є індикаторами наукових, естетичних чи філософських поглядів і преференцій автора. Вони можуть здійснювати помітний вплив на свідомість, погляди й поведінку адресата.

Значний вплив на оптимізацію процесу терміновикористання у фахових економічних текстах мають і соціодискурсивні чинники як такі, що оперативно реагують на культуру й екологію мовлення, перманентно фіксують динаміку епістемічних змін у масштабах соціума й цивілізації, а тому й інтегрують надбання різних галузей наукового знання. Сучасний економічний дискурс передбачає врахування соціокультурних орієнтирів, а також ставить питання щодо культури й екології терміновикористання, що, зокрема, виявляється у низці вимог на дотримання термінологічних стандартів, конвенцій, норм і правил.

ВИСНОВКИ

Дисертаційне дослідження виконане в межах когнітивно-дискурсивного напрямку в сучасному мовознавстві. У ньому здійснюється комплексний аналіз когезійно-когерентного потенціалу термінологічної лексики сфери економіки з урахуванням структурно-граматичного, когнітивно-семантичного і комунікативно-функціонального аспектів.

В роботі узагальнено текстово-дискурсивний статус категорій когезії та когерентності, виявлено та описано лінгвокогнітивні та лінгвопрагматичні механізми реалізації когезії в дискурсі. Економічний дискурс є відображенням лінгвосоціокультурної взаємодії, що реалізується в мовленнєвій практиці суб'єктів економічної діяльності. Він є когнітивно-комунікативним середовищем, у якому втілюються всі епістемічні, фахові, професійні, етноспецифічні, психологічні, культурно-мовленнєві надбання певної

лінгвокультурної спільноти в економічній галузі діяльності, що матеріалізується у вигляді висловлення, надфразової єдності та тексту. Економічні тексти конституюються значною мірою за рахунок термінологічної та загальнонаукової лексики, яка й забезпечує необхідний референційний, інформаційний та інтерпретаційний базис когезії на локальному та глобальному рівнях.

Способи моделювання економічного дискурсу та його організації шляхом використання загальнонаукової та термінологічної лексики, що втілюють ідею наукового підходу до витлумачення й аналізу економічних явищ, формують середовище вербального й невербального досвіду, в якому помітну роль відіграють групи загальнонаукової лексики *review of economic problem; theoretical framework (empirical, econometric, statistical analysis); conclusions*.

Епістемічним середовищем існування економічних знань є концептосфера економіки, яка складається з трьох концептуальних (під)систем – “macroeconomics”, “microeconomics” й “business”, - кожна з яких містить комплекс структурованих знань про суттєві економічні явища, аранжовані у фреймовий спосіб.

Когезійні властивості термінологічної лексики в дискурсі реалізуються в комплексі їх системно-мовних, структурно-семантичних і комунікативно-функціональних аспектів, що актуалізуються в економічному тексті в різні способи, серед яких чільне місце посідають лексико-семантичні, синтаксичні та функціонально-прагматичні.

У межах економічного дискурсу здійснюється формування різних текстових жанрів – наукових, науково-популярних, навчальних, довідкових. Об’єднані одним дискурсивним середовищем, ці жанри відрізняються своїми телеологічними настановами, способами подання фахового матеріалу й тактико-стратегічною специфікою в реалізації когезійно-когерентного потенціалу термінологічної лексики.

У творенні та формуванні різних за жанром економічних текстів значну роль відіграє мовленнєва особистість, яка використовує когезійний потенціал, що його надає мова та її терміносистема, у свій неповторний спосіб. Вибір когезійної тактики в економічному тексті, будучи спрямованим на єднання фрагментів і цементування змісту в одне когнітивно-дискурсивне ціле, відбиває діалектику стереотипного і творчого та залежить від мовної, мовленнєвої та фахової компетенції його автора.

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ДИСЕРТАЦІЇ ВИСВІТЛЕНІ У ТАКИХ ПУБЛІКАЦІЯХ:

1. *Рибачок С.М.* Засоби когезії англійського економічного тексту // Іноземномовний текст за фахом: лінгводидактичні аспекти. – Львів: Світ, 1998. – С. 120-129.
2. *Рибачок С.М.* Дискурс і когезія тексту // Дискурс іноземномовної комунікації (колективна монографія) – Львів: Вид-во Львівського нац. ун-ту ім. І.Франка, 2001. – С. 193-200.

3. *Рибачок С.М.* Когезія і когерентність в англомовному науковому тексті // Іноземна філологія. – 1999. – Вип. 111. – С. 156-162.
4. *Рибачок С.М.* Когезія та її когнітивний потенціал // Мовні і концептуальні картини світу. – К.: Логос, 2000. – С. 307-312.
5. *Рибачок С.М.* Культурологічні аспекти терміновикористання // Мова і культура. – К.: Видавн. Дім Дм. Бураго, 2002. – Вип. 5. – Т. 2, ч. 2. – С. 97-100.
6. *Рибачок С.М.* Синтаксична когезія і авторська індивідуальність // Мова і культура. – К.: Видавн. Дім Дм. Бураго, 2002. – Вип. 6.– Т. 3, ч. 1. – С. 167-172.
7. *Рибачок С.М.* Поняття когезії та когерентності в сучасній текстолінгвістиці // Тези міжнар. наук.-практ. конф. “Іноземні мови сьогодні і завтра” – Тернопіль: ТДПУ, 1999. – С. 29-31.
8. *Рибачок С.М.* Термінологічні словосполучення як засоби когезії англійського економічного тексту // Тези доповідей міжнар. наук. конф. “Сучасні проблеми термінології та термінографії” – К.: КМУЦА, 2000. – С. 82-83.
9. *Рибачок С.М.* Проблеми когезії тексту в сучасній текстолінгвістиці // Матеріали другої західно-регіональної наук.-метод. конф. “Лінгво-дидактичний плюралізм навчального процесу з іноземних мов у вищих навчальних закладах”. – Тернопіль: ТАНГ, 1999. – С. 29-31.
10. *Rybachok S.* The Notions of Cohesion and Coherence // Proc. 5th National TESOL – UKRAINE Conference “Language Teaching: Classroom, Lab and Beyond”. – Lviv. – 2000. – P. 145-146.
11. *Rybachok S.* Terms and Text Structures // Proc. 7th National Ukraine Conference. Exploring EFL Challenges with TESOL Community. – Khmelnytsky. – 2002. – P. 179.

АНОТАЦІЯ

Рибачок С.М. Термінологічна лексика як засіб когезії англомовного економічного тексту. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.04 – германські мови. – Львівський національний університет ім. Івана Франка, Львів, 2004.

У дисертації досліджується когезійно-когерентний потенціал термінологічної лексики в економічних текстах у світлі когнітивно-комунікативної та антропоцентричної парадигм мовознавства. У роботі визначено дискурсивний статус категорій когезії та когерентності, виявлено й описано лінгвокогнітивні та лінгвопрагматичні механізми реалізації когезії в дискурсі.

У результаті дослідження економічного дискурсу як лінгвосоціокультурної взаємодії суб'єктів економічної діяльності, здійснено системний аналіз когезійних засобів термінологічної лексики в лексико-семантичному, синтаксичному та функціональному аспектах. Дискурсивний аналіз різножанрових економічних текстів уможливив опис механізму функціонування

термінологічної лексики у цих текстах, спрямований на досягнення фахових і комунікативних цілей. Функціонування термінів визначається прагмасемантичними настановами економічного тексту, вибором когезійних засобів для адекватної репрезентації формально-змістової цілісності економічного тексту. З'ясовано вплив соціокультурних та ідіостильових факторів у процесі трансферу інформації в економічному дискурсі.

Ключові слова: *текст, дискурс, когезія, когерентність, когезійні властивості, термінологічна лексика, фрейм, стратегія, лінгвокогнітологічний аспект, трансфер інформації.*

SUMMARY

Rybachok S.M. Terminological Lexis as Cohesive Means of English Economic Text. – Manuscript.

Thesis for a candidate degree in Philology. Speciality 10.02.04 – Germanic Languages. – Lviv Ivan Franko National University, Lviv, 2004.

The dissertation presents the study of the cohesive and coherent potential of the terminological lexis in texts for specific purposes from the viewpoint of communicative, cognitive and anthropocentric linguistic paradigms. The discursive status of cohesion and coherence is determined; the linguistic, cognitive and pragmatic mechanisms of cohesion realization in discourse have been revealed.

The research of the economic discourse as the communicative, social and cultural interaction of the participants of economic activity results in presentation of the cohesive means of the terminological lexis in semantic, structural and functional aspects.

The discourse analysis of different genres of the economic texts reveals the mechanisms of the terminological lexis functioning which is aimed in attaining communicative and professional goals. The functioning of terminological lexis is determined by pragmatic and semantic purposes of the economic text; choice of the cohesive means promotes coherence of the economic text. The cultural, social and stylistic aspects of the information transfer in the discourse of economics have been considered.

Key words: *text, discourse, cohesion, coherence, cohesive properties, terminological lexis, frame, strategy, linguacognitive aspect, transfer of information.*

АННОТАЦИЯ

Рыбачок С.М. Терминологическая лексика как средство когезии англоязычного экономического текста. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.04 – германские языки. – Львовский национальный университет им. Ивана Франко, Львов, 2004.

Диссертация посвящена исследованию когезивно-когерентного потенциала терминологической лексики и средств его реализации в англоязычных экономических текстах с точки зрения когнитивно-коммуникативной и антропоцентрической парадигм языкознания. В работе описаны дискурсивные особенности категорий когезии и когерентности. Когезия обеспечивает передачу и обмен информации в дискурсе через систему взаимосвязанных и взаимообусловленных средств в комплексе их смысловых, структурных, функциональных и когнитивных характеристик.

В работе доказывается, что цельность (когерентность) экономического текста во многом задается когезийным фреймом - совокупностью знаний о когезийных свойствах (лексико-грамматических, функционально-семантических) терминологической единицы, - который реализуется в системе тактико-стратегических приемов создания текста. Когезийные стратегии опираются на актуализаторы когезийных потенциалов терминологических единиц в экономических текстах различных жанров, в то время как когезийные тактики – на индивидуально-авторские средства и способы связи в тексте.

Когезия обеспечивает передачу и обмен информации в экономических текстах на основе целенаправленного взаимодействия терминологической, общенаучной и общелитературной лексики. Концептосфера экономики состоит из концептуальных (под)систем *microeconomics*, *macroeconomics*, *business*, каждая из которых представлена совокупностью определенных фреймов, которые вербализируются терминами. Идея научного подхода к репрезентации экономической информации воплощается в научных фреймах, вербализуемых общенаучной лексикой.

В работе представлены результаты анализа когезийных свойств терминологической лексики в лексико-семантическом, синтаксическом и функциональном аспектах. Актуализаторами когезийного потенциала терминологической лексики на семантическом уровне являются простые лексические повторы, повторы главных информационных характеристик дефиниций термина, общенаучные слова, гипонимы, антонимы и пр. Реализация когезийных свойств терминологической лексики на семантическом уровне обусловлено соотносительностью референционных, информационных, интерпретационных аспектов смысла термина, концептуальной структурой понятия, признаками терминологичности, семной структурой термина, развитием новых семантических качеств и т.д. К актуализаторам когезийных свойств терминов на синтаксическом уровне относятся: синтаксические повторы терминов, синтаксически сильная позиция его употребления, инверсия, параллельные синтаксические структуры, функциональные типы предложений, характер и типы синтаксических связей. Выбор актуализаторов когезийных свойств

терминологической лексики в функциональном аспекте обуславливается полифункциональностью термина в специальном тексте.

Дискурсивный анализ экономических текстов различных жанров (научных, научно-популярных, учебных, справочных) дал возможность установить лингвопрагматическую специфику функционирования терминологической лексики в деле достижения коммуникативных и профессиональных целей. Выбор путей и способов реализации когезийных тактик в разножанровых экономических текстах обусловлен коммуникативной и профессиональной компетенцией автора, а также его оценкой (учетом) соответствующей компетенции читательской аудитории, которой этот текст адресован.

Ключевые слова: *текст, дискурс, когезия, когерентность, когезийные свойства, стратегия, фрейм, терминологическая лексика, лингвокогнитологический аспект, трансфер информации.*